

DOĞU KARADENİZ'DE VE KIRGIZİSTAN'DA ANLATILAN "GEYİK ANA" EFSANESİ ÜZERİNE BİR DENEME

Bülent GÜL*

Milletler, tarih sahnesine çıktıkları günden itibaren maddi ve manevî değerlerini, hayal güçleri ile birleştirerek şiirlerle, hikayelerle, efsanelerle ve destanlarla ebedileştirmişlerdir. Bu değerler de günümüze kadar sözlü halk geleneği yoluyla değişikliğe uğrayarak, çeşitli mekanlarda farklı biçimlerde anlatılır olmuştur.

Bu çalışmada kutsal bir hayvan olarak kabul edilen Geyik incelenerek, değişik rivayetlerini tespit edebildiğimiz "Geyik Ana" efsanesi üzerinde durulacaktır. Geyik, Türk kültürü ve mitolojisinde büyük önemi olan bir hayvan olup kutsal sayıldığı bilinmektedir:

"Geyik, Türklerce kutsal bir hayvandır. Türk mitolojisinde ve masallarında yeri çok büyüktür. Bununla beraber Türklere ait eski ve orijinal bir efsanede, Türklerin geyikten türediğine dair bir kayda rastlamıyoruz... Türk efsanelerinde yer tutan daha ziyade dişi geyik'dir. Bunlarda tanrı ile ilgisi olan, birer ilâhe, dişi Tanrı ve daha doğrusu birer dişi ruh durumunda idiler" (Ögel 1989: 569).

Anlatılarda genel olarak dişi geyik şeklinde görülen bu kutsal hayvan, Hunlara yol göstermiş, onların yeni bir yurda sahip olabilmelerine yardımcı olmuştur (Ögel 1989: 578). Kimi zaman Tanrı tarafından yollanan bir ilâhe, bir elçi veya bir kılavuz; kimi zamanda -özellikle İslamiyetten sonra- evliyaların yardımcısı

olarak görülmektedir. Ancak bu konularda fazlasıyla çalışmalar yapıldığından¹, burada bu motiflerden ziyade "Geyik Ana" efsanesi çerçevesinde, geyiğin "analık" motifi üzerinde durulacaktır.

Ana geyik motifi, Türklerden daha çok Moğollarda ve Fin-Ugor kavimlerinde görülmektedir. Ancak tarafımızdan 1994 ve 1995 yıllarında Trabzon'a bağlı Geyikli Beldesinden derlenen Geyik Ana efsanesi rivayetleri (Gül 1995: 27), Giresun'un Çanakçı ilçesinden derlenmiş olan efsane (Şimşek 1995: 17-22) ile Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" adlı romanında anlattığı efsane (1993) ve yine 1997 yılında tarafımızdan derlenen iki rivayetde de (Moldaliyeva 1997) Ana Geyik motifi görülmektedir.

Geyikli Beldesi'nden derlemiş olduğumuz Geyik Ana efsanesi, bu beldede mukim "Bayraktaroğlu" sülâlesinin ortaya çıkışı ile ilişkilendirilmiştir. Geyikli'de Sancaktaroğulları olarak da bilinen bu sülâlenin, Trabzon'un fethi sırasında büyük kahramanlıklar göstermiş tarihî bir sülâle olduğu anlatılmaktadır (Gül 1995: 27). Bu sülâlenin ortaya çıkışı ile ilgili Osman Bayraktar'dan (Bayraktar 1994) derlenen Geyik Ana efsanesi kısaca şöyledir:

"Tarihi bilinmeyen bir zamanda bir kadının çocuğu olurmuş ama yaşamazmış. En sonunda bu kadının iki oğlu olmuş. Fakat daha sonra ka-

dının kocası da ölmüş. Kadının çocuklarından biriside bu sırada ölmüş. Buna çok üzülen kadın, kalan tek çocuğunun ölümünü de görmemek için, bu çocuğu bir ağacın kovuğuna bırakmış. Aradan günler geçtikten sonra kadın, "Bari gideyim de ceno esini toprağa gömeyim" demiş. Ağacın yanına geldiğinde kadın bir de ne görsün? Çocuğuna bir "elik keçisi" yani bir geyik süt emziriyor. Geyik de kadını görünce kaçıyor. Kadın da çocuğunu alıyor ve evine geri dönüyor. İşte Bayraktaroğlu sülalesi bu çocuktan türemiştir. Geyikten süt emdikleri içinde bu sülâle geyik eti yemez" (Gül 1995: 27).

Yine aynı sülâle için Geyikli'de anlatılan diğer bir rivayet Ersâ Gülay'dan (Gülay 1995) tarafımızca derlenmiştir:

" Bir kadının 9 tane çocuğu olup da bakamamasından dolayı, çocuklarından birini bir ağaç kovuğuna bırakmasından bahsedilmektedir. Bir tane geyik, bu çocuğa süt emzirir ve onu büyütür. Bayraktaroğlu sülalesi de o yüzden geyik eti yemez" (Gül 1995: 27).

Aynı efsanenin Giresun'un Çanakçı ilçesinden derlenen varyantında "Yaylaoğulları Sülâlesi" ortaya çıkar. Bu rivayet de şöyledir:

" Köyde bir hanımın sekiz erkek çocuğu vardır. O dönemlerde, geçim bilek gücü ile sağlandığı için, herkes bu aileye imrenerek bakmaktadır. Yaylaya gitme vakti gelince, herkes gibi bunlarda hazırlıklara başlarlar ve yola çıkarlar. Ancak, yolda en küçük çocuk hastalanır. Anne "Benim sekiz tane oğlum var. Bunlardan biri olmasa ne olur" diyerek çocuğunu yolun kenarındaki bir ağaç kovuğu-

na bırakır. Yaylaya gelince, bu çocuklar bir hastalığa yakalanır ve hepsi orada ölür. Üzüntülü anne, daha fazla yaylada kalamıyarak, zamanından önce tekrar evine dönmek ister. Yolda, hasta çocuğunu bıraktığı yere gelince: "Ben buraya hasta çocuğumu bırakmıştım, acaba ne oldu?" diyerek, ağaca yaklaşır. Kadın, ağaç kovuğuna yaklaşınca oradan bir geyik çıkıp hızla uzaklaşır. Anne bir de bakar ki, hastalıktan ölmek üzere olan çocuğu iyileşmiş, serpilmiş, sağlıklı bir çocuk olmuş! Çocuğu hemen kovuktan alarak evine döner. Geyiğin beslediği bu çocuktan "Yaylaoğulları Sülâlesi" meydana gelir. Rivayete göre bu sülâlenin geyik eti yemesi haramdır" (Şimşek 1995:18).

Yukarıdaki anlatılarda görüldüğü gibi "Geyik Ana Efsanesi"nin Karadeniz rivayetlerinde temel benzerlikler bulunmaktadır. Her üç rivayetteki ortak motifleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Olay, dağlık bölgede, yaylada geçmektedir.
- Son iki rivayette çocuk sayısı, dokuz ve sekiz'dir. Bu sayılar Türk kültüründe "formalistik" sayılar olarak önemlidir.
- Çaresiz anne, bakamamasından veya hastalıktan dolayı çocuklarını ağaç kovuğuna bırakır.
- Bir geyik gelerek bu çocuklara süt emzirir ve çocukları büyütür.
- Geyiğin süt emzirip büyüttüğü bu çocuklardan yeni sülâleler türer.
- Geyikten süt emmeleri nedeniyle 'kardeş' sayılan bu sülâlelerde, fertlerinin geyik eti yemeleri yasaktır.

Görüldüğü gibi her üç rivayette görülen ortak özelliklerin hepsi Türk kül-

tür dairesi içerisinde çok önemli yerlere sahiptir. Şöyle ki, efsanenin dağlık, ağaçlık bölgede geçmesi, Türklerin atlı-göçebe medeniyetinin özelliğidir. Türklerde ağacın çok önemli olduğu bilinmektedir. Oğuz Kağan, ikinci hanımını bir ağaç kovuğunda bulmuştur (Bang-Rahmeti 1936); Er-Sogotoh efsanesinde de ilk insan, kendisini doğuranın "Hayat Ağacı" olduğuna karar vermiştir (Ögel 1989). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Ayrıca ileride de değineceğimiz gibi kutsal bir hayvandan türeme motifi, Türklerde yaygındır. Bozkurt destanında da düşmanları tarafından yok edilen bir halkın sağ kalan tek çocuğuna bir dişi kurtun bakarak büyütmesi ve bu çocuktan "Göktürk" soyunun tekrar gelişmesi anlatılır (Atsız 1943: 28). Esmâ Şimşek'in de belirttiği gibi bu destandaki "kurt" motifinin yerini, bahsekonu efsanelerde "Geyik" in aldığı görülmektedir (Şimşek 1995:18).

Karadeniz Bölgesinde anlatılan "Geyik Ana" efsanelerinin, Kırgızistan'da anlatılan "Geyik Ana" efsanelerine göre, oluşum yönünden bazı farklılıkları görülmektedir. İleride belirteceğimiz gibi bu efsanenin Kırgız varyantları Bozkurt Destanına daha çok benzemektedir.

Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, "Beyaz Gemi" adlı romanında, Kırgızlar arasında yaşamakta olan "Geyik Ana" efsanesine sanatsal bir yaklaşım getirmiştir. Ünlü yazar, bu efsaneyi anlatırken tabii ki, kendi gerçeğine bağlı kalmış ve sanatsal düşüncesine göre bu efsaneyi yorumlamıştır. Yazar, romanıyla ilgili eleştirilere verdiği cevapda, Geyik Ana efsanesi üzerine şöyle demektedir:

"...Yaşı yüzyılları aşkın Geyik Ana efsanesindeki ahlak anlayışının bugün bile geçerli oluşu beni şaşırttı. İnsanın, ilk kaynaklarından başla-

yan ve durmadan gelişen iyiliğe doğru akışı, doğaya akıllıca hakim olmak isteği, efsanede açıkça görülüyor" (Aytmatov 1993: 170).

Yazar, eserinde Geyik Ana efsanesinin oluşum sebepleri veya sonuçları üzerinde durmamaktadır. Aytmatov, efsaneye doğal olarak bir tarihçi veya folklorcu gözüyle de bakmamaktadır. Daha çok efsanenin felsefesi üzerinde durmakta ve İhtiyar Mümin'e şöyle söyletmektedir:

"...Mümin onlara, "Merhum benim kardeşimdi" derdi. (O Buğuların hepsini kardeş sayardı. Oysa, merhum öteki Buğuların da kardeşiydi.) Onun yas şöleninde ben çalışmayayım da kim çalışsın? Biz bunun için Buğu yaratıldık. Boynuzlu Maral Ana soyundanız biz. O kutsal Maral Ana, yaşayanlarımıza da ölenlerimize de dost olmamızı istedi bizden..." (Aytmatov 1993: 15).

Halk arasında yaşayan bir efsaneyi ele alarak, sanatsal bir üslupla evrenselleştirilen yazarın, bu konuda başarılı olduğu kesindir. Ancak biz, romanın sanatsallığı üzerinde değil, sadece, efsane üzerinde durmak istiyoruz. Yaptığımız tespitlere göre, Aytmatov'un eserinde anlattığı efsanenin ana olay örgüsü ile Kırgızistanda anlatılan efsane arasında bir fark yoktur. Bu sebeple de biz, tespit edebildiğimiz bu rivayeti buraya almadık. Şimdi, "Beyaz Gemi"de anlatılan "Geyik Ana" efsanesini özetleyerek vermek istiyoruz:

"Çok eskiden ormanların bol olduğu Enesay (Yenisey) nehri kıyısında bir Kırgız kabilesi yaşarmış. Bu kabilenin etrafı hep düşman halklarla çevrilmiş, aralarında devamlı savaşlar olurmuş. Günlerden bir gün bu Kırgız kabilesinin yaşlı başbuğu Batır Kulçe vefat etmiş. Kulçe Batır için yapılan yağ töreni sırasında düşman komşulardan biri, Kırgızları ga-

fil avlamış. Hiçbir Kırgız bu olayı hatırlamasın diye de bütün Kırgızları öldürmüşler. Düşman kuvvetleri ağaç kabuğu toplamak ve sepet örmek için ormana giden biri kız biri erkek iki çocuktan habersizdirler. Bu iki çocuk, düşman atlılarının peşinden gitmeye karar verirler. Zafherlerini kutlayan düşman atlılarının yanına acıktıklarından dolayı giden bu iki çocuk, ortalığı karıştırmıştır. Düşman halk, hemen bu çocukları hanın huzuruna getirir. Han, Çopar Topal Nine'yi çağırır ve şöyle der:

- Al bunları, taygaya götür, Kırgız soyu da onlarla yok olup gitsin! Adları, sanları, izleri bile kalmasın!

Topal Çopur Nine, çocukları alıp Enesay kıyısındaki çok derin bir uçurumun kenarına getirir. Çopur Nine, çocukları uçurumdan aşağı atacaktır. O sırada bir ses duyulur: "Bekle ey ulu bilge kadın! Bu günahsız yavruların canına kıyma!" Bu ses bir ana bugunun sesidir. Ana Maral, Çopur Nine'den çocukları ister. Çopur Nine: "Ne yapacaksın onları?" diye sorar. Ana Maral da: "İnsanlar iki küçük yavrumu öldürdü. Bunun için bu çocukları evlat edineceğim" der. Çopur Nine de: "Iyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürecekler" der. Maral Ana da buna karşı çıkar ve çocukları ormanla örtülü dağların arasında Isık-Göl'e götürür. Maral Ana'nın sütünü emzirip büyüttüğü bu çocuklar, Isık-Göl çevresinde yaşamaya başlarlar. İlk doğan çocuklarına "Buğubay" adını verirler. Böylelikle Buğu soyu, Boynuzlu Maral Ana soyu çoğalmaya başlar. Hangi soydan oldukları anlaşıl-sın diye de çadırlarının girişine maral boynuzu işareti koyarlar.

Çok büyüyen bu Buğu halkı zengin bir hayat sürmeye başlar. Birgün zengin bir bugunun ölümüyle her şey karışır.

Ölen bugunun çocukları, babalarına ya raşır bir iz bırakmak gayesi ile; babalarının mezarına bir maral boynuzu dikmeye karar verirler. Bunun içinde büyük bir maralı öldürürler ve sanki büyü bozuktur. Bundan sonra Maral Ana da Isık-Göl'ü terkeder"(Aytmatov, Beyaz Gemi, 1993).

Cengiz Aytmatov'un sanatsal bir dille zenginleştirdiği bu efsanenin aynısını biz, Hacettepe Üniversitesinde öğrenim gören Nurgül Moldaliyeva'dan derlemiştik. Nurgül Moldaliyeva'dan Geyik Ana efsanesinin bir diğer varyantını da derledik. Bu iki varyantın da Kırgızistan'da halen halk arasında anlatılmakta olduğunu öğrendik. İkinci varyantda kısaca şöyledir:

"Kırgızlar Altay dağlarında yaşarken birgün ansızın düşmanlar saldırır. O sırada bir kadın beşikteki çocuğu ile kaçarken, arkasından okla vurulur. Elindeki beşiği göle düşüren kadın o anda ölür. Göltün sularında ilerleyen beşikteki çocuğun sesini bir dişi geyik duyar ve beşiği boynuzu ile gölden çıkarır. Çocuğu sütü ile besleyen geyik, onu alıp Isık-Göl'e getirir. Çocuk, burada evlenir. Bu çocuğun soyuna geyikten dolayı "Buğulular" denilir" (Moldaliyeva 1997).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Geyik Ana efsanesinin Kırgız rivayetleri, Bozkurt destanına çok benzemektedir. Bozkurt destanında Aşina halkı, komşu milletlerden biri tarafından yok edilir. Bu halktan kolları ve bacakları kesilip bataklığa bırakılmış tek bir erkek çocuk kalmıştır. Bu çocuğu bulan bir dişi kurt, onu alır ve büyütür. Daha sonra bu çocuk ile dişi kurt evlenir ve kurt hamile kalır. Bu haberi duyan düşman hanı, bunları öldürmek için adamlarını yollar. Dişi kurt da çocuğu alıp, Altay dağlarına

getirir. Her tarafı dağlarla çevrili bir mağarada on çocuk meydana getirir. On oğlan büyüüp evlenir, her birinden bir boy türer. Bunlardan biri Aşina'dır. Kardeşlerden Aşina, Türklere hakan seçilir. Atalarına bağlılığını göstermek için de, çadırının önüne kurt başından bir bayrak asar.

Kısaca anlatılan bu destan ile Kırğızların Geyik Ana efsaneleri arasında büyük benzerlikler vardır. Her ikisinde de bir Türk halkı, düşmanları tarafından yok edilmek istenmektedir. Büyük kıyıma uğrayan Türk halkından bir erkek veya biri erkek biri kız iki çocuk, bir dişi kurt veya bir dişi geyik tarafından kurtarılmakta ve bu çocuklar ile Türk soyu tekrar türemektedir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer motifte; dişi kurt veya dişi geyiğin bu çocukları alıp, onları yeni bir yurda götürmeleridir. Türklere rahatça yaşayacakları bir yurda yerleşmeleri için yol göstermeleri söz konusudur. Kurdun bu özelliği bilinmektedir, geyiğin benzer özelliği ise Moğollarda ve Hunlarda görülmekteydi. Aynı şekilde bataklıklar arasında sıkışıp kalan Hunların efsanelerinde de bu motif vardır:

"...Diğer varyasyona göre ise avcuların önünden kaçmaya çalışan bir dişi geyik, geçidi bulmalarını sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde yaşayan diğer yazarlar, bataklıklarda avlanan Hunların bir dişi geyiğin peşine düştüklerini, bu geyiğin de onları bataklıktan çıkardığını belirtirler. Geyiğin peşindeki avcılar gizli geçitlerden Scythia'nın muhteşem güzellikteki ovasına çıkarlar ve o sırada, dişi geyik de ortadan kaybolur. Bunun ardından Hun avcılar geri dönüp bu kez tüm halklarıyla birlikte bataklığı terkederler"(Németh 1996: 101).

Kurt ile ilgili bir çok motifin yaşadığı Türk kültüründe, kurdun kılavuzluk ettiği de ortaya konmuştur: Bu motif *"...belki de en önemlisi Türk hakanına veya benzeri bir şekilde topluma liderlik etme durumundaki bir ferde yol gösteren, rehberlik eden bir başka ifadeyle "kılavuz bozkurt" motifidir"* (Çobanoğlu 1997: 165). Kurtrigur ve Utigur efsanelerinde de, geyiği takip eden iki kardeş denizi geçerler ve orayı yurt edinirler (Ögel 1989: 579). Bozkurt, Oğuz Kağan Destanı'nda da yol göstermektedir. Bu husus *"Türklerin yaratılış efsanelerinde de geçen bu bozkurt, belki de Oğuz Kağan'a yol gösteren eski cetlerinin ruhudur"* (Özarlan 1998: 437) şeklinde izah edilmektedir. Görüldüğü gibi kurt'un bu fonksiyonunu geyik de taşımaktadır. Her iki hayvan da, soyu tükenmekte olan halkların, soylarının devam etmesini ve onların güzel bir yurda sahip olmalarını sağlayıcı bir fonksiyona sahiptir.

Geyikten türediklerine inanan insanlar arasında, yukarıda anlatılan beş rivayetde de bir kardeşlik söz konusudur. Bu insanlar geyikten türediklerine inandıkları için, geyiği öldürmemekte ve geyik eti yememektedirler. Genel inanışta da geyiği öldürmek tehlikelidir. Evliyaların da geyikle ilgili çeşitli inanışlara yol açtığı bilinmektedir. Özellikle Geyikli Baba ve Abdal Musa hakkında anlatılan çeşitli rivayetler, geyiğe islami bir yön vermiştir. Ancak Eski Türklerde de geyiğin öldürülmesinin hoş bir davranış olmadığı bilinmektedir. W. Eberhard'ın, Tu-cü'e'ler (Türkler) hakkında verdiği bilgilerde de geyiğin kutsal olduğu anlaşılmaktadır:

"...Onların dedeleri bir deniz ilâhesi ile münasebetde bulunuyordu. İlk dede avda bir ak geyik öldürdüğünden ilâhe münasebetden vazgeçti. Bunun oymağından aveneler bu geyiği öldürmüş olduklarından o

günden itibaren hep insan kurbanı için insanlar göndermek mecburiyetinde idiler” (Eberhard 1996: 86).

Anadolu’da yaygın olarak bilinen Alageyik türküsünde de geyiği vurma- nın iyi bir şey olmadığı acıklı bir şekilde anlatılmaktadır:

“Ben de gittim bir geyiğin avına,
Geyik çekti beni kendi dağına,

Tövbeler tövbesi geyik avına,

Siz gidin kardeşler, kaldım ka-
yada” (Göğçeli 1954: 852).

Yine aynı şekilde bütün rivayetler- de, geyikten türeme söz konusudur. Has- talıktan veya savaştan dolayı nesli tü- kenmekte olan halkın veya sülalenin so- yu, Geyik Ana sayesinde devam etmek- tedir:

“Geyik (karaca, ceylan)in genel olarak sembolizmine göz atıldığında, yüksek, dallı budaklı boynuzlarının çoğu kez Hayat Ağacı’na teşbih edildiği görülür. Dolayısıyla doğurganlığın, gelişme ittiratlarının, yeniden doğuşların simgesi olmaktadır. Bu değerler, gördüğümüz gibi, Altay’lar, Küçük Asya ve Müslüman Anado- lu’da yaşamaktadır” (Oğuz 1980: 857).

Ayrıca “Geyik Ana” efsanesinin, Ge- yikli rivayetinde dokuz çocuk; “Beyaz Gemi” rivayetinde yedi erkek, yedi kız çocuk; Giresun rivayetinde de sekiz çocuk sayısı verilmektedir. Bu rivayetlerde verilen sayılar, formalistik sayılardır. At- lı-göçebe medeniyetinin de izlerini taşı- yan bu efsanelerdeki insanların yaşaya- bilmeleri için, güçlü ve kalabalık olma- nı gerekmektedir:

“Bozkır kültürünün geliştirip şe- killendirdiği toplum yapısı, aile an- layışı ve bunlara dayalı ilişkiler manzumesi, yaşanan hayatın ihti- yaçlarının doğurduğu kalıplar için-

de karşımıza çıkmaktadır. Sürekli savaş ve mücadeleler içinde geçen bozkır hayatında mutlu ve müreffeh yaşamak fiziki bakımdan güçlü ol- maya bağlıdır. Güçlü olmanın temel şartlarından biri ise çok/”köp” ol- maktır. Köp olmayan milletlerin ve- ya boyların kaderi, tâhi olmak veya yok/”cok” olmaktadır” (Oğuz 1997: 140).

Yok olmayla karşı karşıya kalan bu sülâlelerin yaşamaları için de çoğalma- ları gerekmektedir. Ayrıca, Esmâ Şim- şek’in de Giresun rivayeti için belirttiği gibi çocuk sayısının fazlalığı o ailenin di- ğer ailelere olan üstünlüğünü belirtmek- tedir (1995:18).

Geyik Ana efsanesinin Kırgız riva- yetleri, yok olmak üzere olan bir halkın düşmanlarından kurtularak, tekrar di- rilmesini anlatmaktadır. Geniş bir coğ- rafyaya ve tarihsel bir geçmişe sahip Kırgız halkının, böyle Geyik motifli bir efsaneye sahip olması doğaldır. Çünkü, Kırgızistan, hayvancılığın bol olduğu ve coğrafik özelliklerinin de geyiğin yaşa- masına müsait olduğu bir ülkedir. Tar- ımcılıkla uğraşan Çinlilere geyik motifi Türklerden ve Moğollardan girmiştir. Ayrıca diğer bir inanışa göre de Geyik, Kırgız illerinde bulunur:

“...Geyik ve dağ keçisi türünden “Kilen-Kiyik” söylencesel tek boynuz- lu bir hayvandır. Bunun bir adı da Ku-tu’dur. Söz konusu ad, Türkçe kutlu (kutlu) sözünden gelir. Söylen- tiye göre Ku-tu, Kırgız illerinde bulu- nur” (Bozkurt 1995: 22).

Kırgız rivayetleri, geniş bozkırlara yayılmış ve yüzyıllar boyunca anlatıla- gelmiş bir efsane özelliği taşımaktadır. Karadeniz Bölgesinde anlatılan “Geyik Ana” efsanesinin ise daha dar bir çevre- de geçtiği ve yerleştiği görülmektedir. Kırgız rivayetlerinde bir millet için anla-

tilan efsane Karadeniz rivayetlerinde bir sülâle için anlatılmaktadır. Bayraktarogulları ve Yaylaogulları sülâleleri için anlatılan bu efsanenin başka sülâleler için de anlatılmakta olması muhtemeldir.

Karadeniz Bölgesi'nden ve Kırgızistan'dan derlenen "Geyik Ana" efsanesi üzerinde durulan bu küçük çalışmadan sonra, diğer Türk halkları ile ilgili araştırmaların yapılmasıyla "Geyik Ana" efsanesinin daha değişik varyantlarının da derlenerek daha yeni ve farklı motiflerin ortaya çıkacağını umut ediyoruz.

KAYNAKLAR

- ATSIZ, (1943), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Basım, İstanbul.
- AYMAT'OV, Cengiz, (1993), *Beyaz Gemi*, (Çev: R. Özdek), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BANARLI, Nihat Sami, (1971) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BANG, W.,- RAHME'Tİ, G. R., (1936), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- BAYRAKTAR, Osman, (1994) Osman Bayraktar (Trabzon, 20, Lise, İssiz) ile 15 Temmuz 1994 tarihinde Bülent Gül tarafından Trabzon Geyikli'de yapılan görüşme. Görüşmenin desifre edilmiş kaydı (B.G.) arşivindedir.
- BOZKURT, Fuat, (1995), *Türklerin Dini*. İstanbul: Cem Yayınları.
- CUNBUR, Müjgan, (1982), "Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇAĞATAY, Saadet, (1956), "Türk Halk Edebiyatında Geyiğe Dair Bazı Motifler", *TDAY-Belleten*: 153-177.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (1997), "Kılavuz Bozkurt Motifinin Tarihsel Bağlamlarda ve Günümüz Alevi-Bektaşî Tarikatlerindeki Yapısal ve İşlevsel Sürekliliği Üzerine Tespitler", *Kadri Eroğan Hacı Bektaş Veli Armağanı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- EBERHARD, W., (1996), *Çin'in Şimal Komşuları*, (Çev: N. Ulugtuğ), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ESİN, Emel, (1975), *İslamiyetten Önce Eski Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul.
- GÖĞÜL, Y. Kemal, (1954), "Alageyik", *Türk Folklor Araştırmaları*, 3 (34), Ocak.
- GÜL, Bulent, (1995), "Geyikli Beldesinin Halk-

bilim Açısından İncelenmesi". Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi (Basılmamış).

- GÜLAY, Esra (1995) Esra Gülay (Geyikli, 80, Okumaz-Yazmaz, Ev Hanımı) ile 10 Şubat 1995 tarihinde Bülent Gül tarafından Trabzon Geyikli'de yapılan görüşme. Görüşmenin desifre edilmiş kaydı (B.G.) arşivindedir.
- MOLDALIYEVA, Nurgül, (1997), Nurgül Moldaliyeva (Kırgızistan-Toktogul, 21, Üniversite, Öğrenci) ile 13 Mayıs 1997 tarihinde Bülent Gül tarafından Ankara'da yapılan görüşme. Görüşmenin yazılı kaydı (B.G.) arşivindedir.
- N.,METH, Gyula, (1996), *Hunlar ve Tanrının Kılıcı Attila*, (Çev: T. Demirkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- OĞUZ, Burhan, (1980), *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri* C. 2, Tarım-Hayvancılık-Meteoroloji, İstanbul.
- OĞUZ, M. Ocal, (1997), "Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda Kardeşler Arası İlişkiler", *Manas 1000 Bişkek Bildirileri* (26-31 Ağustos 1995). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1989), *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZARSLAN, Metin, (1998), "Oğuz Kağan Destanı'nda Tarihî, Dini, Beşerî ve Tabiatüstü Unsurlar". *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, (Ed: M. Özarslan, O. Çobanoğlu), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Basımevi.
- ŞİMŞEK, Esma, (1995), "Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan 'Ana Geyik' Efsanesinde Mitolojik Unsurlar", *Millî Folklor*, 4. 26: 17-22.
- YUDAHİN, K. K., (1994), *Kırgız Sözlüğü*. C. 1, (Çev: Abdullah Taymas), 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

NOTLAR

- ¹ Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.
- Bu konudaki çalışmalardan bazıları: (Çağatay 1956: 153-177; Esin 1975: 94; Cunbur 1982: 71-94; Ögel 1989: 569-583).
- Bugu: 1. Geyiğin yahut marahın erkeği 2. Bugu (bir Kırgız kabilesinin adı) 3. Kırgız halk takviminde bir ayın ismi.
- Maral: (Mogolca) dişi geyik.
- Bkz.: *Atsız*: Türk Edebiyatı Tarihi, 2. Basım, İstanbul, 1943, s. 28; *Banarlı, N.S.*: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, 1. Cilt, İstanbul, 1971, s. 24.
- Bkz. Ögel, B.: *Türk Mitolojisi*: I, Ank., 1989, s. 573.